

Bouwhistorie en het Verdrag van Malta

De uitwerking van de fout in de vertaling van *archéologie/*
archaeology in de Nederlandse wetgeving

Lena Scheijde
Femke Bijlsma
Lena van de Poel

In 1992 werd door de Raad van Europa het *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* gesloten. Dit verdrag wordt ook wel het Verdrag van Malta of het Verdrag van Valletta genoemd. In dit verdrag waren afspraken gemaakt met betrekking op hoe er met archeologische waarden en erfgoed moet worden omgegaan. Er werd zo gestreefd om het archeologische erfgoed te beschermen als een bron van het ‘Europese collectieve geheugen’, wat ook als materiaal voor historisch en wetenschappelijk onderzoek kon dienen. Dit verdrag diende ter vervanging van het tot dan toe geldende Verdrag van Londen uit 1969.¹ Door de toenemende druk op het Europese archeologische erfgoed, onder andere door steeds groeiende ruimtelijke ontwikkelingen, werd het Europese bodemarchief bedreigd. Hierdoor waren er nieuwe afspraken en richtlijnen nodig op dit gebied, aldus het Verdrag van Malta.² In Nederland werden deze doelstellingen echter niet gehaald door een verschil in de definitie van archeologie. Hoewel in het verdrag heel duidelijk naar voren kwam dat archeologie zowel het bodemarchief betreft, als de bouwhistorie, werd alleen de bescherming en documentatie van het bodemarchief geïmplementeerd in de Nederlandse wetgeving, met alle gevolgen van dien. Dit artikel schetst de ontwikkelingen die voortvloeiden uit het meer algemene besef van de vertaalfout rond 2009 en hoe deze fout geleid heeft tot problematiek in de bouwhistorische documentatie van het gebouwd cultureel erfgoed

van Nederland.³ In dit geval verstaan wij onder vertaalfout de onvolledige dus onjuiste overname van de definitie van het woord archéologie/archaeology. Dat de problematiek anno 2021 nog steeds speelt, is tekenend voor het gebrek aan aandacht voor dit probleem. In dit artikel wordt getracht nieuw licht te schijnen op deze gang van zaken. Ook zal worden geschetst hoe rond 2009 een aanzet is gegeven tot het verbeteren van deze situatie door middel van enkele wetwijzigingen. Dit wordt gedaan aan de hand van twee casussen. Allereerst zal door middel van een analyse van de regulering rondom de stolpboerderijen in Noord-Holland worden behandeld wat de situatie was vóór de wetwijzigingen, en hoe deze al dan niet veranderd is na deze wetwijzigingen. De tweede zal de situatie ná de wetwijzigingen schetsen, aan de hand van het systeem dat de gemeente Leiden hanteerde bij het Aalmarktproject.

Het verdrag van Malta en de Wamz

In het Verdrag van Malta zijn dus internationale afspraken gemaakt over het behoud van het archeologische erfgoed in Europa. De kern van deze afspraken bestond uit drie uitgangspunten. Ten eerste moest er worden gestreefd naar ‘behoud in situ’, dit houdt in dat de archeologische waarden zo veel als mogelijk moesten worden behouden in de bodem. Dit is de minst intensieve manier van behouden en beschermt en behoudt het bodemarchief voor komende generaties.

1) Westwoud (gemeente Drechterland), stolpboerderij, ca. 1870.

(Erik Baas, 18 september 2010, Wikipedia cc-by-sa-3.0)

Hier recht tegenover staat 'behoud ex situ', wat inhoudt dat de archeologische waarden worden opgegraven en gedocumenteerd. Hiermee wordt het zogenoemde 'bodemarchief' vernietigd. Het behouden ex situ wordt in het verdrag niet volledig uitgesloten, maar behouden in situ heeft de voorkeur.⁴

Ook moest er worden gestreefd naar het betrekken van de archeologie in de ruimtelijke ordening. Er zou meer rekening gehouden moeten worden met de archeologie in de planvorming van projecten. Zo worden eventuele verassingens tijdens de uitvoering zo veel mogelijk voorkomen,

en wordt er al rekening gehouden met vertraging van de uitvoering en koste van mogelijk archeologisch onderzoek.⁵

Tenslotte werd besloten dat de 'verstoorder' moest betalen. De initiatiefnemer die verantwoordelijk is voor de verstoring van de bodem, werd ook verantwoordelijk gesteld voor de kosten van het archeologische onderzoek dat verricht moet worden. In theorie moest dit ervoor zorgen dat al in een vroeg stadium rekening werd gehouden met archeologische waarden.⁶

Het Verdrag van Malta was geen Europese wetgeving, maar een gemeenschappelijke verklaring.

Elk land moest dit zelf uitwerken en hier een eigen invulling aan geven. In Nederland werd het verdrag in 2007 verwerkt in de 'Wet op de archeologische monumentenzorg' (Wamz). De Wamz zorgde voor een wijziging van een aantal andere wetten, waar onder de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingswet, de Wet milieubeheer en de Woningwet.⁷ In de Wamz zijn de uitgangspunten van het Verdrag van Malta wettelijk vastgelegd. Vanaf de inwerkingstelling van deze wet moesten alle gemeenten rekening houden met de aanwezig of verwachte archeologische waarden bij het vaststellen en ontwikkelen van bestemmingsplannen. Ook werd het principe geïntroduceerd dat de 'verstoorders' verantwoordelijk werden gesteld voor de kosten voor het onderzoek of de opgraving. Verder is er bepaald dat aan vergunningen en vrijstellingsbesluiten rond projecten, voorschriften kunnen worden verbonden die dienen ter bescherming van de archeologische waarden. Dit kunnen bijvoorbeeld verplichtingen tot het treffen van technische maatregelen of opgravingen zijn.⁸

Er is alleen een verschil tussen hoe het begrip archeologie in het verdrag wordt gezien en benaderd in hoe dit in de Wamz wordt gedaan. In het Verdrag van Malta wordt het archeologische erfgoed beschreven als zowel objecten die zich in de grond bevinden, als gebouwen, complexen en monumenten.⁹ Ook het Franse *archéologie* en het Engelse *archaeology* omsluiten op zichzelf al het bovengrondse archeologische erfgoed. In de Nederlandse Wamz worden gebouwen niet betrokken in de archeologische monumentenzorg, maar worden ze geschaard onder bouwhistorie. Archeologie wordt dus strikt gezien als de sporen van menselijk handelen in de ondergrond. Dit

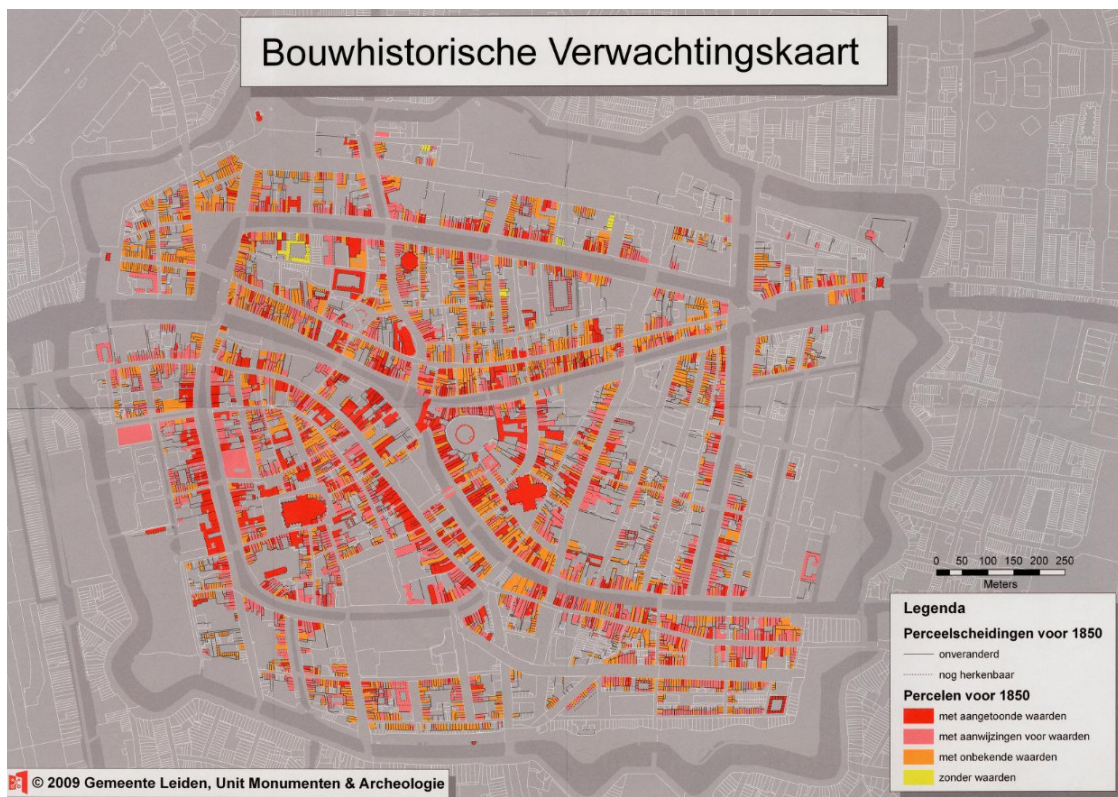
heeft belangrijke gevolgen over hoe wordt omgegaan met de sporen bovengronds. Het ondergronds erfgoed is door de Wamz beschermd en wordt zorgvuldig behandeld, terwijl bovengronds erfgoed bij sloop niet gedocumenteerd hoeft te worden. Pas relatief recentelijk is het besef in Nederland ontstaan dat de scheiding tussen boven- en ondergronds erfgoed kunstmatig is en hier meer aandacht en bewustzijn voor moet komen.¹⁰

Bouwhistorisch onderzoek vóór de wetswijziging rond 2009

Deze eenzijdige interpretatie van het begrip *archéologie* in Nederland had aangrijpende gevolgen wat betreft het behoud van, en bouwhistorische kennis over, gebouwd cultureel erfgoed, terwijl het archeologische vakgebied erop vooruitging.

De Wamz verplichtte de initiatiefnemer dus in het geval van ingrepen aan of sloop van gebouwd cultureel erfgoed om archeologisch onderzoek te laten verrichten door particuliere bureaus. Een projectontwikkelaar of opdrachtgever moest een verantwoording van het archeologische onderzoek opnemen in het Programma van Eisen (PvE), voordat het bouwproces in gang mocht worden gezet. Uit een inventarisatie van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) blijkt dat archeologische rapporten over onderzoek voorafgaande aan verbouwingen en ingrepen effectief zijn wat betreft kennisvorming over het verleden.¹¹ Hieruit kan voorzichtig worden opgemaakt dat een dergelijke wettelijke verplichtstelling van onderzoek daadwerkelijk iets kan betekenen op wetenschappelijk vlak, en dat bouwhistorisch onderzoek hetzelfde kennispotentieel zou kunnen hebben als archeologisch onderzoek.

2) **Bouwhistorische verwachtingskaart Leiden.**
(Gemeente Leiden, Unit Monumenten & Archeologie)

Door de ontbrekende juridische status van bouwhistorie in de Wamz, en de decentralisatie van monumentenzorg in 1988, was de mate waarin bouwhistorisch onderzoek werd ingezet volledig afhankelijk van gemeentelijk monumentenbeleid.¹² De positie van bouwhistorisch onderzoek in bestemmingsplannen en PvE's hing dus af van de welwillendheid van gemeentebestuur en de ambtenaren die over vergunningverlening gingen.¹³ In veel gevallen beschikte de gemeente over te weinig expertise en inzicht om bouwhistorische waarde te kunnen beoordelen. Mocht er wel een

ambtenaar met adequate bouwhistorische kennis zich bezighouden met het monumentenbeleid, dan was de gemeente terug bij af wanneer hij of zij zou vertrekken.¹⁴ Deze factoren leidden ertoe dat er bij slechts een fractie van de ingrepen aan monumenten voorafgaand bouwhistorisch onderzoek werd uitgevoerd: uit een peiling van de Erfgoedinspectie werd duidelijk dat bij slechts twee van de zestien ondervraagde gemeentes principieel bouwhistorisch onderzoek werd gedaan, bij negen daarvan vond er zelfs nooit onderzoek plaats.¹⁵ Zelfs bij sloop van beschermde monu-

menten werd er slechts bij een klein deel van de gevallen bouwhistorisch onderzoek gedaan.¹⁶ Op deze manier verdween er op ongeziene wijze veel bouwhistorische kennis en erfgoed.

Tevens was het zo dat gemeentes in de schaarse gevallen dat er wel onderzoek werd verricht, de kwaliteit hiervan amper toetsten.¹⁷ Het is dus de vraag of de bestaande documentatie daadwerkelijk iets heeft bijgedragen aan de kennisvorming op het gebied van bouwhistorie.

Ook op een ander gebied was er sprake van een sluimerend verlies van bouwhistorische kennis en documentatie: de niet-monumenten. Bouw- en cultuurhistorische waarde is immers niet enkel voorbehouden aan wettelijk bepaalde monumenten. Zo blijkt uit onderzoek van de RCE dat er talloze panden zijn die ogenschijnlijk geen bouwhistorische waarde lijken te hebben, maar vanbinnen wel degelijk waardevolle elementen bevatten.¹⁸ Een bouwhistorische inventarisatie van de gemeente Den Bosch benadrukt dit gegeven nogmaals: er gaat veel onbekende cultuurhistorische waarde schuil in onbeschermd panden.¹⁹ De gemeente had in dit geval geen enkele juridische grondslag om onderzoek bij niet-monumenten voorafgaand aan verbouwing of sloop af te dwingen; het zou per slot van rekening huisvredebreuk zijn als de gemeente toch wel met een onderzoeksteam voor de deur zou staan.²⁰

De stand van zaken rondom de stolpboerderijen in Drechterland, Noord-Holland geeft een tekenend beeld van de problematiek rondom de scheiding van archeologie en bouwhistorie (afb. 1). De stolpboerderij is een kenmerkend gebouwtype voor het Noord-Hollandse landschap, en komt vrijwel nergens anders in Nederland voor.²¹ De geveldetailering, het materiaal- en

kleurgebruik en de streekgebonden erfinrichting representeren de typische Noord-Hollandse bouwtradities.²² Toch zijn de meeste stolpen onbeschermd; zo zijn er van de 320 boerderijen in Drechterland 26 als rijksmonument aangevozen, en 23 als gemeentelijk monument.²³ De rest is dus niet beschermd. In Drechterland zijn er tussen 2008 en 2018 dertig stolpen gesloopt, terwijl slechts bij enkelen bouwhistorisch onderzoek heeft plaatsgevonden.²⁴ Archeologisch onderzoek werd daarentegen wel naar behoren uitgevoerd; dat was immers wettelijk verankerd in het bestemmingsplan.²⁵ Hoewel er al veel kennis is over de stolpboerderij in het algemeen, is het van belang bij de sloop van een stolpboerderij alsnog bouwhistorisch onderzoek te laten plaatsvinden. Elke stolpboerderij is namelijk uniek en kan mogelijk nieuwe en interessante informatie voortbrengen. In dit geval resulteerde het verlies van bouwhistorische kennis daarnaast in het verlies van (kennis over) de typerende ruimtelijke identiteit van de gemeente Drechterland.

Gereguleerd bouwhistorisch onderzoek: het kan dus wél

In 2009 kwamen er langzaam ontwikkelingen op gang om de stand van zaken te verbeteren. Dit manifesteerde zich vooral in de inpassing van verplichtingen tot bouwhistorisch onderzoek en inventarisatie door gemeenten. In de Wamz vond men hiervoor geen weerslag. In andere wetten werd echter wel geprobeerd alsnog een plek te creëren voor bouwhistorisch onderzoek. Allereerst werd er een wetsvoorstel aangenomen voor een wijziging in het Besluit ruimtelijke ordening. Hierdoor werd het mogelijk dat 'gemeenten bij het vaststellen van bestemmingsplannen niet

alleen rekening moeten houden met cultuurhistorische waarden onder de grond, maar ook met waarden boven de grond.²⁶ Verdere mogelijkheden tot de verplichting van bouwhistorisch onderzoek vond men in de Wabo (ingegaan in 2010), Monumentenwet 1988 en de Gemeentewet.²⁷ Voor rijks- en gemeentelijke monumenten bestonden in deze tijd al duidelijke kaders binnen de gemeentelijke monumentenverordening, de Monumentenwet 1988 en de Wabo. Ook in Leiden, waar deze casus zich op zal focussen, werden deze wetten ingezet voor de verplichting van bouwhistorisch onderzoek bij de aanvraag van een omgevingsvergunning of bij een wijziging van het gebouw.²⁸ Het is echter vooral interessant om te kijken naar niet-monumenten.²⁹ Hierin zitten namelijk, zoals eerder al aangegeven, vaak net zo goed bouwhistorische waarden verborgen, maar de documentatie en eventuele bescherming daarvan is veel moeilijker. Vooral door de wijziging naar cultuurhistorische waarden in het Besluit ruimtelijke ordening (en later ook door de Wabo) ontstond de mogelijkheid om hier wat meer regulering voor te creëren. Door middel van een historische verwachtings- of waardenkaart kon bouwhistorisch onderzoek als voorwaarde gesteld worden bij de aanvraag van een bestemmingsplan.³⁰ Het was dus noodzakelijk dat gemeenten een bouwhistorische verwachtingskaart opstelden. In een dergelijke bouwhistorische verwachtingskaart is een gebiedsgericht overzicht te vinden van de verwachte bouwhistorische waarden in een gebied. Soms is een deel (of zelfs het geheel) van deze waarden al definitief vastgesteld, wat dan een bouwhistorische waardenkaart wordt genoemd.³¹ Wanneer blijkt dat er belangrijke waarden aanwezig zijn, kan dit leiden tot

verdere bescherming van het gebouw en zelfs tot aanwijzing als monument.³² Leiden liep op dit gebied voor, zowel in de regelgeving als in de uitwerking hiervan. Dit was als eerste terug te zien in het Aalmarktproject. In dit project werd een winkelgebied in de binnenstad van Leiden herontwikkeld. Het project liep van 2009 tot 2017, dus vlak na de wetswijziging.³³ Edwin Orsel, gemeentelijk bouwhistoricus in Leiden, noemde dit dan ook het 'omslagpunt'.³⁴ Al in 2005 waren zowel cultuur- als bouwhistorisch onderzoek grote thema's in de Nota Cultureel Erfgoed van Leiden. Ze werden meegenomen in gebiedsgerichte ruimtelijke ontwikkelingen zoals het Aalmarktproject en vormden ook al een verplicht onderdeel van bestemmingsplannen.³⁵ De verplichting kon worden geregeld op basis van een bouwhistorisch Programma van Eisen (PvE), opgesteld door de bouwhistorici van Erfgoed Leiden en Omstreken.³⁶ Ook werd er werk gemaakt van (de meer volledige) cultuurhistorische waardenkaarten van de hele stad, inclusief een historische structurenkaart.³⁷ De bouwhistorische verwachtingskaart was in 2009, het jaar van de aanvang van het Aalmarktproject, al voorlopig voltooid (afb. 2).³⁸ In de praktijk legt de gemeente Leiden zich vooral toe op het documenteren en eventueel ex-situ bewaren van bouwhistorische waarden en elementen.³⁹ Ook in het Aalmarktproject is deze aanpak gehanteerd. In Leiden, en in het bijzonder in het Aalmarktproject als 'pilotproject', was de scheiding tussen archeologie en bouwhistorie die eerst zeer duidelijk gold, wat vervaagd.⁴⁰ Wat ontstond is wat Tussenbroek, Drunen en Orsel de 'bouwarcheologische' benadering' noemen.⁴¹ Al in de eerder genoemde Nota uit 2005 werd bouwhis-

torisch onderzoek expliciet op hetzelfde niveau geplaatst als archeologisch onderzoek.⁴² Dit bleek ook uit de definitie van cultuurhistorie uit deze Nota als 'alle fysieke resten in het landschap van menselijk wonen en werken', zonder onderscheid tussen deze disciplines. Er werd juist gezocht naar verbinding hiertussen.⁴³ Dit is in lijn met de definitie van cultuurhistorie in het Besluit Ruimtelijke Ordening en het Verdrag van Malta zoals hierboven beschreven.⁴⁴ Ook Tussenbroek, Drunen en Orsel verbinden deze disciplines in de cultuurhistorische context en noemen het maken van onderscheid 'overbodig', en Orsel noemt het in zijn dissertatie zelfs 'kunstmatig'.⁴⁵

Conclusie

De vertaalfout van het begrip *archéologie* dan wel *archaeology* in de Wamz (2007) heeft er dus toe geleid dat archeologie en bouwhistorie gescheiden van elkaar worden toegepast in het Nederlandse monumentenbeleid. Archeologisch onderzoek en documentatie werden namelijk wel wettelijk verplicht gesteld voorafgaand aan verbouwingen of sloop van gebouwd cultureel erfgoed, in tegenstelling tot bouwhistorisch onderzoek en documentatie. Het archeologische vakgebied verbeterde aanzienlijk dankzij deze regelgeving, aangezien onderzoek met toebehorende documentatie nu structureel werd uitgevoerd. Bouwhistorie werd daarentegen achtergesteld vanwege de ontbrekende juridische status. Het lot van bouwhistorisch onderzoek en documentatie lag volledig in de handen van lokale gemeentes, maar door het gebrek aan kennis en inzicht was dergelijk onderzoek eerder uitzondering dan regelmaat, met de gevolgen van dien: het verlies van gebouwd cultureel erfgoed, inclusief

waardevolle kennis en documentatie daarvan. Er wordt vaak wel overgegaan op waardestellend onderzoek op basis van documentatie, maar het nauwkeurig in kaart brengen van wat er verdwijnt of van wat wordt verstoord, zoals bij archeologie gebruikelijk is, is ook nodig.⁴⁶ Zelfs bij goede wil laten de capaciteit en/of middelen van de gemeenten voor het maken van bouwhistorische verwachtings- of waardenkaarten vaak te wensen over.⁴⁷

Vanaf 2009 leek er schot te zitten in de verbetering van bouwhistorisch onderzoek, door onder meer het aangenomen wetsvoorstel voor een wijziging in het Besluit ruimtelijke ordening: gemeentes dienden nu ook rekening te houden met cultuurhistorische waarden boven de grond bij het opstellen van bestemmingsplannen. Desalniettemin bleek dat in Drechterland, ook na 2009, nauwelijks bouwhistorische waarden systematisch in kaart werden gebracht. Nader onderzoek is nodig om uit te wijzen of dit in meerdere gemeentes herhaaldelijk het geval was. Dit zou kwalijk zijn, aangezien dit kan leiden tot verdwijning van primaire bouwhistorische informatie, zeker bij niet-monumenten.⁴⁸ Deze problemen konden dus ontstaan doordat bijna alle verantwoordelijkheid bij de gemeenten lag, zonder voldoende aansporing of verplichting van bovenaf.⁴⁹ Hoewel Leiden al vroeg het goede voorbeeld gaf en liet zien dat bouwhistorisch onderzoek dus wel degelijk afgedwongen kán worden, laat recent onderzoek van Edwin Orsel uit 2020 zien dat elders dezelfde problematiek nog steeds speelt.⁵⁰ Dit maakt het waardevol de periode tussen 2009 en 2020 nader te onderzoeken.⁵¹ Ook is het aan te bevelen onderzoek te doen naar de impact die verdere inmenging van de overheid zou kun-

nen hebben op het doen van bouwhistorische documentatie (door gemeenten). Het probleem gecreëerd door de spelfout in de Wamz en de scheiding tussen archeologie en bouwhistorie blijkt met de huidige maatregelen namelijk tot op heden nog te hardnekkig.

Verantwoording

Noten

- 1 'Organisatie', website Council of Europe.
- 2 Reuselaars 2008, 1.
- 3 In de nieuwsbrieven van Stichting Bouwhistorie Nederland werd al snel en veelvuldig gereageerd op deze vertaalfout, namelijk al vanaf *Nieuwsbrief* 7 in 1993 door Ad van Drunen. Deze reactie werd echter niet verder door beleidsvormende instanties in acht genomen.
- 4 Kamer 2017, 6.
- 5 Reuselaars 2008, 1.
- 6 Kamer 2017, 6.
- 7 Reuselaars 2008, 2.
- 8 Ibid., 2.
- 9 European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, artikel 1.3.
- 10 Orsel 2020, 271.
- 11 Lauwerier 2011, 11.
- 12 Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 42.
- 13 Eshuis 2009, 12.
- 14 Erfgoedinspectie 2008, 5.
- 15 Ibid., 5-6.
- 16 Eshuis 2009, 11.
- 17 Ibid., 13.
- 18 Ibid., 20.
- 19 Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 43.
- 20 Eshuis 2009, 20.
- 21 Hoogstraten e.a. 2015, 10.
- 22 Alders, Bleek en Kleefstra 2018, 10
- 23 Ibid., 11.
- 24 Ibid., 11.
- 25 Ibid., 35.
- 26 In artikel 3.1.6.5.a van 'Besluit ruimtelijke ordening' is veranderd dat voor de voorbereiding van het bestemmingsplan tenminste moet worden opgenomen: 'een beschrijving van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden', in plaats van 'een beschrijving van de wijze waarop met de in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden'. 'Besluit ruimtelijke ordening'; Plasterk, Cramer en Verburg 2009, 8.
- 27 RCE 2011, 2 en 7; Eshuis 2009, 31.
- 28 'Bouwhistorisch onderzoek', website Erfgoed Leiden en omstreken; RCE 2011, 4; Eshuis 2009, 21; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41-42.
- 29 Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 43.
- 30 RCE 2011, 4; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41.
- 31 RCE 2011, 4; Eshuis 2009, 6 en 25; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41 en 43-46.
- 32 RCE 2011, 6; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 43.
- 33 'Aalmarkt: Bouwen aan de Aalmarkt', website Binnenstad Leiden.
- 34 Interview Edwin Orsel, 01-03-2021; Dienst Bouwen en Wonen Leiden 2005, 15.
- 35 Dienst Bouwen en Wonen Leiden 2005, 15.
- 36 Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 47.
- 37 Op een cultuurhistorische waardenkaart worden alle gebouwen met bouwhistorische waarden weergegeven, gecombineerd met de monumenten en beeldbepalende panden van de stad. Dienst

Bouwen en Wonen Leiden 2005, 15; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 47.

38 'Aalmarkt: Bouwen aan de Aalmarkt', website Binnenstad Leiden; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 47.

39 'Bouwhistorisch onderzoek', website Erfgoed Leiden en omstreken.

40 Orsel noemde in het interview (01-03-2021) ook dat, in tegenstelling tot archeologie, de bouwhistorie veel meer gericht is op waardestellend, en niet zozeer op documentair onderzoek. Ook in het wetsvoorstel wordt deze scheiding opgemerkt, zelfs in combinatie met de oorspronkelijke bedoeling van het Verdrag van Malta. Interview Edwin Orsel, 01-03-2021 ; Eshuis 2009, 7; Plasterk, Cramer en Verburg 2009, 27.

41 Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 42.

42 Dienst Bouwen en Wonen Leiden 2005, 12.

43 Dienst Bouwen en Wonen Leiden 2005, 15 en 25; Orsel 202, 270.

44 Orsel 202, 271; Plasterk, Cramer en Verburg 2009, 8-9.

45 Orsel 2020, 270-271; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41 en 44.

46 Interview Edwin Orsel, 01-03-2021.

47 Eshuis 2009, 5-7 en 20; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41 en 43.

48 RCE 2011, 2; Orsel 2020, 270.

49 Alleen rondom de monumentenlijst was al langer invloed van bovenaf te zien. Eshuis 2009, 5-7 en 20; Tussenbroek, Drunen en Orsel 2012, 41 en 43.

50 Orsel 2020, 270-271.

51 Ibid.

Literatuur

'Aalmarkt. Bouwen aan de Aalmarkt', op: <https://binnenstad.leiden.nl/ontwikkellocaties/aalmarkt>. Geraadpleegd 25 maart 2021.

Alders, Gerard, Marijke Bleek en Jan Kleefstra, *Vierkant achter de stolp 2.0. Handreiking voor gemeentelijk stolpenbeleid nu en onder de Omgevingswet*. Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland, 2018.

'Besluit ruimtelijke ordening', op: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0023798/2017-07-01>. Geraadpleegd 18 maart 2021.

'Bouwhistorisch onderzoek' op: <https://www.erfgoedleiden.nl/onderzoek/bouwhistorisch-onderzoek>. Geraadpleegd 4 maart 2021.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Bouwhistorisch onderzoek werkt! Geef bouwhistorie een plaats in het gemeentelijk erfgoedbeleid*, Amersfoort 2011.

Council of Europe, *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage*, Valetta 1992, op: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007bd25>. Geraadpleegd 30 maart 2021.

Eshuis, Gerhard, *Bouwhistorie en gemeentebeleid: Een inventarisatie van de huidige praktijk in een aantal gemeenten met veel beschermde monumenten*, Amersfoort 2009.

Hoogstraten, Dorine van e.a., *Kansen voor de stolp in Noord-Holland. Overzicht van bedreigingen en mogelijkheden voor bescherming, behoud en ontwikkeling van waardevolle stolpboerderijen in Noord-Holland*, Alkmaar 2015.

Kamer, Niels van de, *Jurisprudentie op het gebied van erfgoed en ruimte*, Amersfoort, 2017.

Lauwerier, Roel e.a., *Vragen over Malta: Onder-*

zoek naar de effectiviteit van de onderzoeken, sluipende degradatie en de effecten van vrijstellingen, Amersfoort 2011.

Dienst Bouwen en Wonen Leiden, *Nota Cultureel Erfgoed Leiden. Ontdekkingen van de stad. Beleidsnota Monumenten, Bouwhistorie en Archeologie 2005-2015*, 2005.

Raad van Europa, 'Organisatie', op: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007bd25>. Geraadpleegd 30 maart 2021.

Orsel, E.D. *De ordinaire kap. Een bouwhistorische studie naar kapconstructies op Leidse huizen tussen 1300 en 1800*, doctortaalscriptie Universiteit van Leiden, maart 2020.

Erfgoedinspectie, *Op weg naar een professionele monumentenzorg. Inspectie 16 gemeenten met 150-200 rijksmonumenten*, Den Haag 2008.

Plasterk, R.H.A., J.M. Cramer en G. Verburg, *32156 Monumentenzorg. Brief van de ministers van onderwijs, cultuur en wetenschap, van volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer en van landbouw, natuur en voedselkwaliteit*, 28 september 2009.

Reuselaars, I. "Malta' en het ruimtelijk recht: archeologie als afwegingsfactor", in: *StAB* 2008 (1) p. 7-11.

Tussenbroek, Gabri van, Ad van Drunen en Edwin Orsel, 'Bouwhistorische waardenkaarten. Een gebiedsgerichte benadering van bouwhistorisch erfgoed', in: *Bulletin KNOB* 111 (2012), 1, p. 20-53.

Over de auteurs

Lena Scheijde, Femke Bijlsma en Lena van de Poel zijn studenten Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht.